eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.340; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-03-14

УДК 376. 37

Людмила Трофименко,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу логопедії
luda.trofymenko@gmail.com
ORCID ID: http://orcid.org/0000-0001-9062-0294
Researcher ID P-8069-2016

Liudmyla Trofymenko,
PhD, Senior Researcher,

Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України,
вул. Берлинського 9, м. Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology,
NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine,
9, M. Berlinskoho St., Kyiv, 04060, Ukraine

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЛОГОПЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ РАННЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ

THEORETICAL FOUNDATIONS OF SPEECH AND LANGUAGE THERAPY SUPPORT FOR YOUNG AND EARLY PRESCHOOL CHILDREN: THE CURRENT STATE OF THE PROBLEM

Анотація. У статті узагальнено наукові позиції українських і зарубіжних дослідників щодо механізмів становлення мовлення в ранньому онтогенезі та визначено психолінгвістичні передумови виникнення мовленнєвих труднощів. Вагоме значення для розвитку сучасної логопедії мають результати українських досліджень, у яких уточнюються психолінгвістичні механізми мовленнєвих порушень та обґрунтовуються ефективні підходи до їх ранньої

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.340; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-03-14

профілактики й подолання. здійснено теоретичний аналіз сучасних підходів до надання логопедичної допомоги дітям раннього дошкільного віку. Обґрунтовано доцільність інтегративного підходу до оцінювання мовленнєвого розвитку, який передбачає урахування взаємодії когнітивних, нейропсихологічних і мовних чинників. Підкреслено, що розвиток в ранньому дошкільному віці відбувається нерівномірно. Уповільнений темп вікового розвитку може стосуватися однієї або декількох функцій, відмічатися на одному або декількох етапах і поєднуватися з різними неврологічними порушеннями. Встановлено, що провідними маркерами ризику є недостатня сформованість операцій мовленнєвого програмування, лексико-граматичного кодування та мовленнєвого прогнозування. Показано, що раннє виявлення специфічних труднощів мовленнєвого розвитку дає змогу попередити вторинні порушення усного і писемного мовлення в подальшому навчанні. Окреслено напрями удосконалення змісту логопедичної допомоги з урахуванням сенситивності раннього віку та варіативності мовленнєвого розвитку дітей. Практичне значення результатів полягає у можливості їх використання під час розроблення програм раннього втручання та корекційно-розвиткового супроводу дітей із особливими освітніми потребами. Отримані узагальнення підтверджують необхідність раннього міждисциплінарного супроводу дітей групи ризику мовленнєвих порушень. Підкреслено важливість поєднання діагностичного та корекційно-розвиткового компонентів у системі логопедичної допомоги. Зазначено доцільність диференційованого добору методів впливу з урахуванням індивідуального мовленнєвого профілю дитини. Перспективи подальших досліджень убачаються у розробленні та експериментальній перевірці ефективних моделей раннього логопедичного втручання.

Ключові слова: ранній дошкільний вік, діти з особливими освітніми потребами, затримка мовленнєвого розвитку, логопедична допомога, раннє втручання, мовленнєві порушення.

Abstract. The article summarizes the scientific positions of Ukrainian and international researchers regarding the mechanisms of speech development in early ontogenesis and identifies the psycholinguistic prerequisites for the emergence of speech difficulties. The results of Ukrainian studies are of considerable importance for the advancement of modern speech therapy, as they specify the psycholinguistic mechanisms of speech disorders and substantiate effective approaches to their early prevention and remediation. A theoretical analysis of contemporary approaches to providing speech and language therapy to children of early preschool age has been carried out. The expediency of an integrative approach to the assessment of speech development is substantiated, taking into account the interaction of cognitive, neuropsychological, and linguistic factors. It is emphasized that development in early preschool age proceeds unevenly. A slowed pace of age-related development may affect one or several functions, be observed at one or several stages, and be combined with various neurological disorders. It has been established that the leading risk markers include

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.340; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-03-14

insufficient development of speech programming operations, lexical-grammatical encoding, and speech prediction. It is shown that early identification of specific speech development difficulties makes it possible to prevent secondary disorders of oral and written speech in subsequent learning. The directions for improving the content of speech and language therapy are outlined with consideration of the sensitivity of early age and the variability of children's speech development. The practical significance of the results lies in the possibility of their application in the development of early intervention programs and corrective-developmental support for children with special educational needs. The obtained generalizations confirm the necessity of early interdisciplinary support for children at risk of speech disorders. The importance of combining diagnostic and corrective-developmental components within the system of speech and language therapy is emphasized. The expediency of a differentiated selection of intervention methods with regard to the child's individual speech profile is noted. Prospects for further research are seen in the development and experimental verification of effective models of early speech and language intervention.

Key words: early preschool age, children with special educational needs, delayed speech development, speech and language therapy, early intervention.

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки особливої значущості набуває проблема мовленнєвого розвитку дітей раннього віку, оскільки сформованість мовленнєвої функції визначає успішність пізнавальної діяльності, соціальної взаємодії та подальшої освітньої траєкторії дитини. Зростання кількості дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку актуалізує необхідність переосмислення наукових підходів до організації своєчасної логопедичної допомоги та узагальнення напрацьованого теоретичного і практичного досвіду.

Результати українських наукових досліджень підтверджують тенденцію до зростання кількості дітей із різними формами мовленнєвих порушень. У працях українських дослідників (Рібцун, Ю., 2018; Соботович, Є., 1989; Тарасун, В., 2019; Тищенко, В., 2016; Трофименко, Л., 2014 та ін.) наголошується, що мовленнєві порушення у дітей раннього та дошкільного віку часто мають системний характер і можуть негативно впливати на формування пізнавальної діяльності, комунікативної компетентності та готовності до шкільного навчання.

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.340; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-03-14

З огляду на це особливої ваги набуває проблема своєчасного виявлення мовленнєвих труднощів і організації ранньої логопедичної допомоги.

Водночас за даними систематичного огляду досліджень, проведеного в США, поширеність затримки мовленнєвого розвитку у дітей віком 2–5 років становить приблизно 5–12%, а медіанне значення – близько 6% дитячої популяції (Maura R. MclaughliN, 2011; Nancy D. Berkman, 2015).

Інші міжнародні дослідження свідчать, що загалом мовленнєві та мовні порушення можуть спостерігатися у 3–16% дітей, залежно від віку, методів діагностики та критеріїв оцінювання [8]. Також встановлено, що розлади мовлення та мови в ранньому дитинстві можуть негативно впливати на подальший розвиток читання, письма та академічної успішності, що підкреслює важливість раннього виявлення таких труднощів. (Rupert, Jeddah, 2023).

Отже, аналіз наукових джерел є важливим етапом дослідження, оскільки дозволяє систематизувати сучасні наукові уявлення про механізми мовленнєвого розвитку та мовленнєвих і мовних порушень у дітей раннього віку. Узагальнення результатів українських і зарубіжних досліджень дає змогу виявити основні напрями наукового пошуку, уточнити понятійно-категоріальний апарат проблеми, а також визначити найбільш ефективні підходи до ранньої діагностики та логопедичної допомоги.

Крім того, теоретичний аналіз літератури дає змогу виявити суперечності та недостатньо досліджені аспекти проблеми, що створює підґрунтя для подальших емпіричних досліджень. Узагальнення наукових позицій сприяє формуванню цілісного бачення проблеми мовленнєвого розвитку дітей раннього дошкільного віку та окресленню перспективних напрямів удосконалення системи логопедичної допомоги.

Отже, аналіз наукових джерел має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки забезпечує наукове обґрунтування сучасних моделей раннього втручання та корекційно-розвиткового супроводу дітей із мовленнєвими порушеннями.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблема мовленнєвого розвитку дітей раннього віку широко висвітлена у вітчизняній та зарубіжній

Стаття та будь-який пов’язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.340; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-03-14

науковій літературі. Дослідники підкреслюють, що мовлення є інтегративною функцією, тісно пов'язаною з розвитком мислення, пам'яті, уваги (Соботович, Є., 1998; Рібцун, Ю., 2020 та ін.).

У працях Богуш, А. (2025), Bruner, J., (1976), Piaget, J., (1988); Vygotsky, L., (2012) та інших учених підкреслюється, що найбільш інтенсивне становлення мовлення припадає на другий і третій роки життя дитини. У цей період помітно вдосконалюються процеси розуміння зверненого мовлення, поступово формується правильна звуковимова, активно розширюється словниковий запас і відбувається опанування граматичних закономірностей мови. До завершення третього року мовлення набуває якісно нових характеристик: дитина починає використовувати мовні засоби для позначення предметів, дій і явищ довкілля, застосовує мовлення як провідний інструмент взаємодії з дорослими та однолітками. Водночас мовлення поступово виконує регулятивну функцію, сприяючи організації та контролю поведінки. Дослідники також зазначають, що формування мовленнєвої функції в ранньому віці відбувається нерівномірно, а швидкість її розвитку значною мірою зумовлюється умовами виховання у перші роки життя та особливостями функціонування нервової системи дитини Luria, A., (1976).

У сучасних дослідженнях наголошується на ефективності раннього втручання, що передбачає початок корекційної роботи вже у віці до трьох років. Особливу увагу приділено сімейно-центрованому підходу, який розглядає батьків як активних учасників корекційного процесу (Богуш, А., 2025; Король, О., 2019; Манько, Н., 2007 та ін.).

Водночас аналіз наукових джерел засвідчує наявність невирішених аспектів проблеми. Зокрема, потребують подальшого вивчення питання створення науково обґрунтованої, цілісної системи логопедичного супроводу дітей раннього віку із затримкою мовленнєвого розвитку різного генезу, визначення оптимальних методів виявлення порушень та узгодження роботи між фахівцями різного профілю [3]. Недостатньо досліджено й педагогічні умови, що забезпечують максимальну ефективність корекційної роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.340; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-03-14

Мета статті. Метою статті є здійснення теоретико-аналітичного огляду та аналізу українських і зарубіжних досліджень з проблеми мовленнєвого розвитку дітей раннього віку та узагальнення наукових підходів до організації логопедичної допомоги. У межах дослідження важливими завданнями є проаналізувати ступінь наукової розробленості проблеми мовленнєвого розвитку дітей раннього віку, визначити особливості надання логопедичного супроводу дітей раннього віку із затримкою мовленнєвого розвитку, окреслити перспективні напрями вдосконалення системи раннього втручання.

Методи дослідження. Досягнення мети та завдань статті зумовило використання теоретичних методів дослідження, зокрема:

- аналіз і узагальнення психолого-педагогічних, логопедичних та нейропсихологічних джерел;
- систематизація наукових підходів до проблеми мовленнєвого розвитку дітей раннього віку;
- інтерпретація наукових позицій щодо організації раннього логопедичного втручання.

Застосування зазначених методів дало змогу цілісно представити сучасний стан наукової розробленості проблеми (що обмежується рамками статті) та визначити перспективні напрями її подальшого вивчення.

Результати дослідження. Теоретичний аналіз наукових джерел засвідчує зростання дослідницького інтересу до проблеми мовленнєвого розвитку дітей раннього віку, що зумовлено як ускладненням та підвищенням освітніх запитів суспільства, так і необхідністю своєчасного виявлення порушень мовлення та їх попередження. У сучасному науковому дискурсі мовлення трактується як складна багаторівнева система, становлення якої зумовлюється взаємодією нейрофізіологічних, лінгвістичних, нейролінгвістичних, психологічних, біологічних і соціальних чинників (Данілавічютє, Е., 2024; Конопляста, С., 2011; Рібцун, Ю., 2022; Соботович, Є., 1985 та ін.).

Формування мовленнєвої функції спирається на узгоджену роботу низки психофізіологічних механізмів, серед яких провідне місце посідають нейродинамічні процеси, діяльність сенсорних систем, розвиток моторної сфери

Стаття та будь-який пов’язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.340; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-03-14

та когнітивних операцій. Особливого значення набуває інтеграція слухового сприймання, мовленнєворухових програм і процесів смислової організації висловлювання, що забезпечує перехід від домовленнєвих реакцій до свідомого використання мовних засобів. Дослідники підкреслюють, що становлення мовлення відбувається у тісному зв'язку з розвитком мислення, пам'яті, уваги та уяви, а також із формуванням комунікативної потреби дитини (Ribtsun, J. & Brushnevska, I. and others (2021), Тарасун, В., (2012), Vygotsky, L., (1978) та ін.). Мовлення не є вродженою здібністю, а розвивається в онтогенезі паралельно з фізичним та розумовим розвитком дитини і слугує показником її загального розвитку.

У психолінгвістичних дослідженнях мовлення розглядається як результат складної мовленнєвої діяльності, що охоплює процеси породження та сприймання висловлювання. Оволодіння мовою передбачає поступове засвоєння фонетичної, лексичної та граматичної систем, а також правил їх функціонування у мовленнєвій практиці (Соботович, Є., 2004). Водночас лінгводидактичний підхід акцентує увагу на ролі спеціально організованого освітнього середовища, яке стимулює мовленнєву активність дитини та сприяє накопиченню мовного досвіду (Богуш, А., 2025; Крутій, К., 2001, Тарасун, В., 2011 та ін.).

Нейропсихологічна перспектива дозволяє пояснити мовленнєвий розвиток через призму дозрівання мозкових структур та міжпівкульної взаємодії, що забезпечують програмування, регуляцію та контроль мовленнєвих дій. Відповідно, навіть незначні порушення функціонування центральної нервової системи можуть призводити до своєрідності формування мовленнєвої діяльності та ускладнювати засвоєння мовних норм (Данілавічютє, Е., 2024).

Проблема розвитку мовлення дітей також активно вивчається у межах корекційної педагогіки, де особлива увага приділяється механізмам виникнення мовленнєвих порушень та шляхам їх подолання. Науковці наголошують, що у дітей з особливими освітніми потребами становлення мовлення часто має уповільнений або дисгармонійний характер, що проявляється у недостатній сформованості фонематичних процесів, обмеженому словниковому запасі,

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.340; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-03-14

труднощах граматичного оформлення висловлювань і зниженій мовленнєвій ініціативі (Гриненко, О., 2014; Рібцун, Ю., 2014; Трофименко, Л., 2025 та ін.).

У 2020 році відбулося широке громадське обговорення положень проєкту Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку, в якій визначаються стратегічні орієнтири розвитку сучасної дошкільної освіти, підкреслюється її провідна роль у становленні особистості дитини та формуванні базових життєвих компетентностей. У документі акцентується увага на необхідності створення безпечного, розвивального та інклюзивного освітнього середовища, яке забезпечує гармонійний фізичний, психічний, мовленнєвий і соціально-емоційний розвиток дітей з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей. Важливим положенням є орієнтація освітнього процесу на цінність дитинства як самодостатнього періоду життя, що передбачає відмову від надмірної академізації та надання пріоритету діяльнісному, ігровому й особистісно зорієнтованому підходам.

Концепція наголошує на необхідності партнерської взаємодії між педагогами та батьками, адже саме узгодженість виховних впливів сприяє цілісному розвитку дитини. Окрему увагу приділено забезпеченню наступності між дошкільною та початковою освітою, що має на меті полегшення адаптації дітей до подальшого навчання. Серед ключових завдань визначено оновлення змісту освіти відповідно до сучасних наукових досягнень, упровадження інноваційних педагогічних технологій, а також підвищення професійної компетентності педагогічних працівників.

Водночас у документі підкреслюється важливість раннього виявлення освітніх труднощів і надання своєчасної психолого-педагогічної підтримки, зокрема дітям з особливими освітніми потребами. Такий підхід спрямований на забезпечення рівного доступу до якісної освіти та максимально можливу реалізацію потенціалу кожної дитини. Отже, Концепція відображає перехід до гуманістичної моделі освіти, у центрі якої перебуває дитина як активний суб’єкт освітнього процесу, а її благополуччя та всебічний розвиток визначаються пріоритетними орієнтирами державної освітньої політики [5].

Стаття та будь-який пов’язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.340; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-03-14

Згідно з загальноприйнятим визначенням, «дошкільний вік – період інтенсивного психічного розвитку й появи нових психічних особливостей, упродовж якого відбувається збагачення й упорядкування чуттєвого досвіду дитини, опановування специфічно людськими формами сприйняття та мислення, бурхливий розвиток уяви, формування паростків довільної уваги та смислової пам'яті» [5:29]. «Ранній вік – стартовий період у становленні особистості, що відіграє визначальну роль для подальшого розвитку. Ранній вік охоплює період від 1 до 3-х років. Згідно з періодизацією раннього дитинства, воно охоплює такі періоди: від народження до 1 місяця – період новонародженості, з 1 місяця до 1 року – період немовляти; з 1 року до виповнення 3 років – ранній вік. Це найбільш складний, інтенсивно та стадіально насичений період життя: де не лише рік, а місяць, і навіть тиждень, визначають певні зрушення у змісті та характері розвитку. Інтенсивність цього періоду є надзвичайно високою, а здобутки – винятковими» [5:42].

Виходячи із зазначеного, сучасна система освіти орієнтується на забезпечення рівного доступу до якісного навчання для всіх дітей, зокрема для дітей з особливими освітніми потребами, в межах якої надаються освітні послуги, розробляється індивідуальний освітній маршрут [7:92].

Як вже зазначалося, ранній дошкільний вік є сенситивним періодом для становлення мовлення, оскільки саме в цей час активно формуються мовленнєві механізми, фонематичний слух, словниковий запас і граматична структура мовлення. Несвоєчасне виявлення мовленнєвих труднощів може призвести до вторинних порушень — труднощів у навчанні, комунікації та соціалізації [3].

Однією з найбільш поширених проблем у ранньому дитинстві є затримка мовленнєвого розвитку, яка негативно впливає на формування пізнавальної діяльності, соціальної взаємодії та емоційно-вольової сфери дитини. Науковці визначають затримку мовленнєвого розвитку як складне поліфакторне явище, зумовлене біологічними та соціальними чинниками. «Затримка мовленнєвого розвитку – порушення мовлення у дітей віком до трьох років з нормотиповим вербальним і невербальним інтелектом. ЗМР характеризується уповільненням темпу мовленнєвого розвитку, практичною відсутністю мовлення та заміною

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.340; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-03-14

його жестами, мімікою, пантомімікою» [6:86]. Затримку мовленнєвого розвитку слід відрізняти від затримки психічного розвитку, загального недорозвитку мовлення, порушень слуху, аутизму, тяжких первинних мовленнєвих порушень. До найпоширеніших причин виникнення затримки мовленнєвого розвитку відносять перинатальні ураження центральної нервової системи, мінімальні мозкові дисфункції, обмеженість мовленнєвого середовища та недостатність комунікативного досвіду.

Так, наукові праці, в яких розглядаються питання затримки мовленнєвого розвитку та загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку, засвідчують наявність суттєвих труднощів у становленні мовленнєвої діяльності на ранніх етапах онтогенезу (Брушневська, І., 2017; Соботович, Є., 1985; Тарасун, В., 1998; Трофименко, Л., 2014 та ін.). Опановуючи рідну мову, такі діти нерідко демонструють недостатній рівень сформованості мовлення, що проявляється у порушеннях як розуміння зверненого мовлення, так і в обмежених можливостях самостійного продукування, самостійного використання. З позицій психолінгвістики такі труднощі доцільно розглядати як наслідок недостатньої сформованості механізмів породження та сприймання мовлення, що забезпечують перехід від внутрішнього програмування висловлювання до його зовнішньої реалізації. Разом із мовними проявами (накопичення словникового запасу, недорозвиток фонематичних процесів, труднощі опанування граматичних категорій) у дітей із затримкою мовленнєвого розвитку часто фіксується обмеженість комунікативної активності. Вони можуть відчувати труднощі у встановленні мовленнєвого контакту, підтриманні діалогу, доборі мовних засобів відповідно до ситуації спілкування. Усе це свідчить про системний характер порушення, що зачіпає не лише мовні механізми, а й когнітивні процеси – увагу, пам’ять, мовленнєве прогнозування та операції вербалізації. Отже, з психолінгвістичного погляду затримка мовленнєвого розвитку має системний характер, оскільки охоплює взаємопов’язані рівні мовленнєвої організації – від сенсомоторного забезпечення до смислового програмування висловлювання. Така багаторівнева недостатність зумовлює своєрідність мовленнєвого розвитку дитини та потребує раннього впровадження комплексної корекційно-розвиткової

Стаття та будь-який пов’язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.340; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-03-14

роботи, спрямованої на активізацію базових мовленнєвих механізмів і формування повноцінної комунікативної компетентності.

Вагомий внесок у дослідження закономірностей становлення мовлення дітей раннього віку зроблено зарубіжними науковцями, у працях яких мовленнєвий розвиток розглядається як складний інтегративний процес, що відбувається на перетині когнітивного, соціального та нейропсихологічного розвитку дитини. У межах сучасних наукових підходів раннє мовлення трактується не лише як засіб комунікації, а як провідний інструмент формування мислення, репрезентації досвіду та регуляції поведінки.

Значний вплив на розуміння природи мовленнєвого розвитку справили дослідження Jean Piaget (1952), який обґрунтував залежність мовлення від рівня когнітивного дозрівання дитини. Учений підкреслював, що мовлення формується на основі сенсомоторного досвіду та поступового переходу до символічної функції, коли дитина набуває здатності оперувати уявленнями про предмети та явища навіть за їх відсутності. Такий підхід дозволив розглядати мовлення як похідну загального інтелектуального розвитку.

Подальший розвиток ідей нативістського (лат. *Nativus* − природжений) підходу пов’язаний із дослідженнями Steven Pinker (2009), який розглядав мовлення як еволюційно сформовану здатність людини. Учений наголошував, що мовленнєвий розвиток має ознаки природного процесу, подібного до біологічного дозрівання, проте його реалізація значною мірою залежить від якості мовного середовища. Це пояснює варіативність темпів мовленнєвого розвитку та підкреслює роль стимулюючої комунікативної взаємодії у ранньому дитинстві.

Важливими для розуміння початкових етапів мовленнєвого онтогенезу є також дослідження Jerome Bruner (1973), який обґрунтував значення форматів взаємодії між дорослим і дитиною. Науковець увів поняття системи підтримки оволодіння мовою, підкреслюючи, що структуровані комунікативні ситуації – спільні ігри, читання, повсякденні ритуали – створюють передумови для засвоєння граматичних моделей і розвитку мовленнєвої ініціативи. Як послідовник Vygotsky, L., він наголошував, що діти вивчають мову для

Стаття та будь-який пов’язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.340; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-03-14

спілкування, і водночас вони також опановують лінгвістичний код. Змістовна мова засвоюється в контексті змістовної взаємодії між батьками та немовлям, навчання «підкріплене» або підтримане системою підтримки мовного засвоєння дитини.

Окремий напрям становлять нейропсихологічні дослідження, у яких мовлення розглядається крізь призму дозрівання мозкових структур та міжпівкульної взаємодії. Результати таких наукових пошуків свідчать, що перші три роки життя є сенситивним періодом для формування мовленнєвих нейронних мереж, а будь-які порушення цього процесу можуть призводити до системних труднощів у засвоєнні фонологічних, лексичних і граматичних компонентів мови.

У сучасному зарубіжному науковому дискурсі мовленнєвий розвиток дедалі частіше аналізується з позицій інтегративного підходу, який поєднує досягнення психолінгвістики, когнітивної психології, нейронаук і соціальної педагогіки. Такий міждисциплінарний погляд є для нас цінним тим, що дає можливість трактувати затримку мовленнєвого розвитку не як ізольоване порушення, а як складне явище, пов’язане з недосконалістю механізмів мовного програмування, оброблення інформації та граматичного структурування висловлювання. Зокрема, Bloom,L., (1970) і Brown, R., (1973) обґрунтовують поетапність формування граматичних структур у ранньому онтогенезі. Психолінгвістичні механізми породження мовлення детально описані у моделі Levelt, W., (1989), яка акцентує увагу на процесах концептуалізації, формулювання та артикуляційного програмування висловлювання. Водночас сучасні нейрокогнітивні дослідження (Tomasello, M., 2003; Kuhl, P., 2004) підкреслюють роль соціальної взаємодії, статистичного навчання та нейропластичності у становленні мовної системи дитини. У сукупності ці підходи розширюють уявлення про природу мовленнєвих порушень і створюють теоретичне підґрунтя для розроблення ефективних корекційно-розвивальних стратегій.

Отже, аналіз праць вітчизняних та зарубіжних учених засвідчує багатовекторність підходів до вивчення дитячого мовлення та підтверджує, що успішність його становлення визначається взаємодією біологічних передумов і

Стаття та будь-який пов’язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.340; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-03-14

соціального досвіду. Це створює теоретичне підґрунтя для глибшого розуміння природи мовленнєвих порушень і окреслює перспективи розроблення ефективних корекційно-розвиткових стратегій, спрямованих насамперед на формування граматичної організації мовлення як базового компонента мовленнєвої компетентності дитини.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, здійснений теоретико-аналітичний огляд наукових джерел дає підстави стверджувати, що проблема мовленнєвого розвитку дітей раннього віку є однією з ключових у сучасній спеціальній педагогіці та логопедії. Узагальнення українських і зарубіжних досліджень засвідчило домінування міждисциплінарного підходу до розуміння механізмів мовленнєвих порушень та необхідність раннього втручання. Таке розуміння створює теоретичне підґрунтя для розроблення ефективних моделей раннього втручання та корекційно-розвиткової підтримки дітей, спрямованих на запобігання вторинних труднощів у навчанні та забезпечення повноцінного комунікативного розвитку.

Встановлено, що ефективність логопедичної допомоги значною мірою залежить від своєчасного виявлення особливостей мовленнєвого розвитку, системності корекційного супроводу та залучення сім'ї до освітнього процесу.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у розробленні теоретично обґрунтованих моделей раннього логопедичного втручання, адаптації міжнародного досвіду до вітчизняної освітньої практики та поглибленні міждисциплінарних досліджень мовленнєвого розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш, А. (2025). Вибрані педагогічні твори. У 9 т. Т. 2. *Мовленнєвий розвиток дітей раннього віку*. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута». http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/23778

2. Данілавічютє, Е.(2024). Сучасне нейро-психо-лінгво-синергетичне підґрунтя організації логопедичного супроводу осіб з особливими мовленнєвими потребами (вітчизняна концепція нейрологопедії). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 4 (116), 7-29. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743781

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.340; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-03-14

3. Конопляста, С., & Синиця, А. (2026). Логопедичний супровід у сучасному науковому дискурсі: міждисциплінарні підходи та значення ранньої логоінтервенції. *Особлива дитина: навчання і виховання*, *121(1),* 109-126. https://doi.org/10.33189/ectu.v121i1.312

4. Манько, Н. (2007). *Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку* (Автореф. дис. канд. пед. наук). Київ. https://mydisser.com/dfiles/67884846.pdf

5. Національна академія педагогічних наук України. (2020). *Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку*. Київ: ФОП Ференець В.Б.

http://tvogovt.zp.ua/sites/default/files/koncepciya_osvity_ditey_rannogo_ta_doshkilnogo_viku_vid_09_07_2020.pdf

6. Рібцун, Ю. (2024). Затримка мовленнєвого розвитку. У Л. Прохоренко, & В. Засенко (ред.), *Спеціальна педагогіка і психологія: сучасний термінологічний словник*. Київ: Генеза. https://ispukr.org.ua/?p=12942

7. Ярмола, Н. (2024). Індивідуальний освітній маршрут. У Л. Прохоренко, & В. Засенко (ред.), *Спеціальна педагогіка і психологія: сучасний термінологічний словник*. Київ: Генеза. https://ispukr.org.ua/?p=12942

8. Speech and Language Disorders in Children (2016). In Sara Rosenbaum and Patti Simon (Eds). Implications for the Social Security Administration's Supplemental Security Income Program https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK356274/ .

9. Kuhl, P. K. (2004). Early language acquisition: Cracking the speech code. *Nature Reviews Neuroscience*, 5(11), 831–843. https://doi.org/10.1038/nrn1533

REFERENCES

1. Bohush, A. (2025). *Vybrani pedahohichni tvory* [Selected pedagogical works] (Vol. 2: *Movlennievyi rozvytok ditei rannoho viku* [Speech development of early age children]). Kamianets-Podilskyi: Ruta Printing House. http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/23778 [in Ukrainian].

2. Danilavichiutie, E. (2024). Suchasne neiro-psykho-linhvo-synerhetychne pidgruntia orhanizatsii lohopedychnoho suprovodu osib z osoblyvymy movlennievymy potrebamy (vitchyzniana kontseptsiia neirolohopedii) [Modern neuro-psycho-linguo-synergetic foundations of organizing speech therapy support for persons with special speech needs]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 4(116), 7–29. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743781 [in Ukrainian].

3. Konoplyasta, S., & Synytsia, A. (2026). Lohopedychnyi suprovid u suchasnomu naukovomu dyskursi: Mizhdystsyplinarni pidkhody ta znachennia rannoi lohointerventsii [Speech therapy support in contemporary scientific discourse: Interdisciplinary approaches and the importance of early speech intervention]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 121(1), 109–126. https://doi.org/10.33189/ectu.v121i1.312 [in Ukrainian].

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.340; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-03-14

4. Manko, N. (2007). *Diahnostyka ta korektsiia movlennievoho rozvytku ditei rannoho viku* [Diagnosis and correction of speech development of early age children] (Extended abstract of candidate's thesis). Kyiv. https://mydisser.com/dfiles/67884846.pdf [in Ukrainian].

5. National Academy of Educational Sciences of Ukraine. (2020). *Kontseptsiia osvity ditei rannoho ta doshkilnoho viku* [Concept of education for children of early and preschool age]. Kyiv: Ferenets V. B.

http://tvogovt.zp.ua/sites/default/files/koncepciya_osvity_ditey_rannogo_ta_doshkilnogo_viku_vid_09_07_2020.pdf. [in Ukrainian].

6. Ribtsun, Yu. (2024). Zatrymka movlennievoho rozvytku [Delayed speech development]. In L. I. Prokhorenko & V. V. Zasenko (Eds.), *Spetsialna pedahohika i psykholohiia: Suchasnyi terminolohichnyi slovnyk* [Special pedagogy and psychology: Modern terminological dictionary] (p. 86). Kyiv: Heneza. https://ispukr.org.ua/?p=12942 [in Ukrainian].

7. Yarmola, N. (2024). Indyvidualnyi osvitnii marshrut [Individual educational trajectory]. In L. I. Prokhorenko & V. V. Zasenko (Eds.), *Spetsialna pedahohika i psykholohiia: Suchasnyi terminolohichnyi slovnyk* [Special pedagogy and psychology: Modern terminological dictionary] (p. 92). Kyiv: Heneza. https://ispukr.org.ua/?p=12942 [in Ukrainian].

8. Speech and Language Disorders in Children (2016). In Sara Rosenbaum and Patti Simon (Eds). Implications for the Social Security Administration's Supplemental Security Income Program https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK356274/ [in English].

9. Kuhl, P. K. (2004). Early language acquisition: Cracking the speech code. *Nature Reviews Neuroscience*, 5(11), 831–843. https://doi.org/10.1038/nrn1533 [in English].

Матеріал надійшов до редакції 14.03.2026 р.

Прорецензовано 10.04.2026

Схвалено до друку 14.05.2026

УДК 159.922:376-056.264:159.942

Світлана Федоренко,

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри прикладної психології та логопедії

Бердянського державного педагогічного університету

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).